

کتابشناسی توصیفی علوم عقلی

آثار فارسی و عربی منتشره در ایران

از آغاز تا ۱۳۷۳

هر نوع مطالعه و تحقیق بنیادی فلسفی خواهد بود. از فواید چنین مجموعه‌ای صرفه جویی فراوان در وقت پژوهشگران فلسفی است. فایده مهم دیگر آشنایی هر محقق با دیگر آثار و پژوهشهای حول موضوع مورد نظر وی است. این آشنایی به وی فرصت خواهد داد با ادامه تحقیقات پیشینیان، کار آنها را تصحیح و تکمیل نماید و از تکرار و دوباره کاری بپرهیزد و از ارائه کاری ضعیفتر از کار ایشان اجتناب ورزد. ما اکنون در پاره‌ای از عناوین با تورم تألیف و تحقیق مواجهیم و در اکثر عناوین با کمبود یا فقدان آثار علمی و فنی روبرو. از دیگر فواید این مجموعه اطلاع‌رسانی، زمینه‌سازی بررسی و نقد وضعیت علوم عقلی در ایران است. یعنی ارزیابی مراکز آموزشی و پژوهشی فلسفی، اعم از حوزوی و دانشگاهی در ایران.

فارغ از کتابشناسی‌های عمومی و موضوعی منتشره در ایران، که متأسفانه بیش از شصت درصد کتب منتشره را دربر نمی‌گیرند و فهرست انتشارات یکی - دو سال نیز تاکنون چاپ نشده، در زمینه فلسفه، به طور مستقل تنها دو کتابشناسی زیر منتشر شده است:

- ۱- حسین بنی آدم. کتابشناسی منتخب فلاسفه اسلامی. تهران، ۱۳۶۵. ۱۹۱ ص.
- ۲- سید حسن افتخارزاده. فهرست مقالات و کتب فلسفی در سالهای ۵۳ و ۵۴ و ۱۳۵۵. تهران، ۵۶-۱۳۵۴. ۹۵+۱۰۹+۱۲۳ ص.

طرح «کتابشناسی توصیفی علوم عقلی»: آثار فارسی و عربی منتشره در ایران از آغاز تا ۱۳۷۳ چندی است در قم آغاز شده است. این تحقیق نخستین کتابشناسی توصیفی و مستقل علوم عقلی در ایران خواهد بود.

علوم عقلی از نقاط قوت معارف اسلامی است و عالمان ایرانی در این زمینه گوی سبقت از دیگر مسلمانان برده‌اند. این میراث گرانقدر از جهات مختلف شایسته عنایت است. عزت و سربلندی و کرامت هر فرهنگ و تمدنی در گرو حیات تعقلی فرزندان آنهاست. استمرار این حیات تعقلی در گرو تهذیب و تنقیح میراث سلف صالح و بهتر از آن رشد و توسعه و تکمیل و ادامه آن می‌باشد. معرفی این گنجینه ارزشمند عقلی، که بخشهای قابل توجهی از آن هنوز در کنج کتابخانه و لابلای نسخ خطی از دیده‌ها مخفی است، از فرایض علمی و فرهنگی به حساب می‌آید. تاریخ فلسفه اسلامی هنوز به شیوه علمی تدوین نگشته است. آثار فلاسفه بزرگ اسلامی تاکنون با اسلوب فنی و در قالب مجموعه آثار استوانه‌های عقلی تشیع و ایران زمین، تصحیح و ارائه نشده است. متون اصلی فلسفی کلامی در قالب متون آموزشی بازنویسی نشده، و گزارشی جامع، تحلیلی و انتقادی از سه جریان بزرگ فلسفه اسلامی حکمت مشاء، حکمت اشراق و حکمت متعالیه به طالبان حکمت الهی و پژوهشگران فلسفه اسلامی عرضه نشده است. بسیاری از متون اصلی فلسفی، از جمله متون درسی، هنوز به شکل مصحح و محقق درنیامده، بلکه عدد قابل توجهی از متون هنوز به هیأت ده قرن پیش باقی مانده است. بسیاری از مفاهیم اساسی فلسفی در جریان سیر تطور تاریخی خود مورد مطالعه انتقادی و علمی واقع نگشته‌اند. ارائه نقاط قوت و ضعف، تعیین ابتکارات فلسفه اسلامی نسبت به فلسفه یونان، و نیز فلسفه تطبیقی بویژه در مقایسه با فلسفه غرب، گامهای ابتدایی خود را طی می‌کند. تدوین یک مجموعه اطلاع‌رسانی علوم عقلی گام اول

مرحله دوم: تهذیب و گزینش و تنظیم اطلاعات براساس ترتیب الفبایی پدیدآورندگان در سه بخش کتب، مقالات و پایان نامه ها. در این مرحله آثاری که به چند عنوان منتشر شده اند، ترجمه های یک اثر، مقالاتی که با تفصیل بیشتر به کتاب تبدیل شده اند، پایان نامه هایی که به زیور طبع آراسته شده اند، شناسایی و تنقیح می شوند و بر این اساس فهرست مادر کتب به دست می آید. کار مقالات و پایان نامه ها در این مرحله به اتمام رسیده است.

مرحله سوم: توصیف و تنظیم موضوعی. ابتدا هر اثر در چند سطر معرفی می شود. سپس مدخلهای علوم عقلی تنظیم شده، با تعیین موضوع هر اثر با مدخلهای یاد شده، آثار به دست آمده در مرحله دوم به شکل موضوعی مرتب می شوند. به نحوی که کلیه تألیفات درباره هر موضوع، ذیل مدخلهای علوم عقلی معرفی می شوند. تنظیم این فهرست موضوعی همراه با ارجاعات متعدد آن کمک بزرگی به پژوهشگران فلسفی خواهد بود.

پس از انجام مراحل سه گانه تحقیق، حاصل کار به صورت زیر عرضه خواهد شد:

مقدمه تحلیلی درباره «وضعیت علوم عقلی در ایران معاصر»
بخش اول: کتابشناسی توصیفی آثار علوم عقلی (به ترتیب الفبایی پدیدآورندگان).

- ۱- فهرست توصیفی کتب، ۲- فهرست توصیفی مقالات، ۳- فهرست توصیفی پایان نامه ها.
- بخش دوم: کتابشناسی موضوعی آثار علوم عقلی.
- بخش سوم: فهرستهای عام:
- ۱- پدیدآورندگان، ۲- کتب، ۳- نشریات، ۴- پایان نامه ها.

بخش چهارم: ضمایم:

- ۱- نشریات ادواری فلسفی، ۲- مراکز آموزش فلسفه، ۳- مراکز پژوهش فلسفی، ۴- سمینارهای فلسفی و یادواره های فلاسفه، ۵- کتابخانه های تخصصی فلسفه، ۶- نرم افزارهای فلسفی، ۷- راهنمای مراجعه به آثار علوم عقلی اسلامی در دیگر زبانها.

این پژوهش از زمستان ۱۳۷۲ به همت جناب آقای محمد نوری آغاز شده و با اشراف و نظارت مستمر جناب آقای محسن کدیور ادامه دارد و امید است در آینده نزدیک، تکمیل، چاپ و نشر شود.

علوم عقلی در این تحقیق عبارتند از:

- ۱- فلسفه (معرفت شناسی، متافیزیک و تاریخ فلسفه)،
- ۲- منطق،
- ۳- کلام (بخش عقلی)،
- ۴- عرفان نظری (بویژه در ارتباط با حکمت متعالیه)،
- ۵- طبیعیات قدیم (مقدار مرتبط با فلسفه یونان و اسلام)،
- ۶- اخلاق نظری،
- ۷- فلسفه علوم.

علوم عقلی در آثار ذیل تحقیق می شود: ۱- کتب چاپی، ۲- مقالات منتشر شده در کتب و نشریات، ۳- پایان نامه های تحصیلی.

آثار فارسی و عربی در دو بخش جداگانه عرضه می شود. دامنه تحقیق در ابتدا کلیه آثار فارسی و عربی علوم عقلی منتشره در سراسر جهان را شامل می شد. اما ارزیابی امکانات و محاسبه هزینه فراوان دسترسی به فهارس و مراجعه مستقیم به کتابخانه های بزرگ جهان باعث شد آثار موجود در ایران (با اولویت آثار منتشره در ایران) مورد پژوهش واقع شود. با این امید که با تهیه امکانات و مقدمات لازم نه تنها معرفی آثار علوم عقلی منتشره در خارج از ایران میسر شود، بلکه معرفی آثار علوم عقلی اسلامی به زبانهای زنده دنیا، از قبیل انگلیسی، فرانسه، آلمانی و روسی نیز میسر شود.

قابل ذکر است که در این مجموعه، مطلق آثار علوم عقلی در زبانهای فارسی و عربی معرفی می شود؛ اعم از حوزه معارف عقلی فرهنگ اسلامی و غیر آن. بنابراین فلسفه غربی در زبانهای فارسی و عربی از اجزای این تحقیق شمرده می شود.

این تحقیق در سه مرحله سامان می یابد:

مرحله اول: گردآوری. در این مرحله از دو طریق، یکی مطالعه کلیه کتابشناسی های عمومی و موضوعی منتشره و دیگری مراجعه مستقیم به کلیه کتابخانه معتبر ایران، فهرست مشخصات کتب و مقالات و پایان نامه های علوم عقلی گردآوری می شود. طریق اول این مرحله پایان یافته، و طریق دوم آن رو به اتمام است.